8 – TOM 9 – SON / 2025 - YIL / 15 – SENTABR

ZAMANAGÓY BILIMLENDIRIWDE TALANTLI JASLARDI ANIQLAW HÁM RAWAJLANDIRIW SISTEMASI

Qudiyarova Qırmızı Baxitbayevna

Annotaciya

Maqalada zamanagóy bilimlendiriw sistemasında talantlı jaslardı anıqlaw hám olardıń qábiletlerin rawajlandırıw máseleleri jaritilg'an. Talantlılıqtı erte anıqlaw, onı qollap-quwatlaw hám jeke qatnas tiykarında rawajlandırıw processleri talqılanǵan. Sonday-aq, ilimiy-bilimlendiriw ortalıǵında ziyrek oqıwshılar menen islesiwdiń innovaciyalıq usılları, pedagogtıń roli hám zamanagóy texnologiyalardıń áhmiyeti haqqında pikir júritilgen. Maqalada talantlı jaslardıń ilimiy potencialın arttırıwǵa xızmet etetuǵın milliy hám xalıqaralıq tájiriybelerge de múrájat etilgen.

Tayanish sózler

talantlı jaslar, zamanagóy bilimlendiriw, innovaciya, jeke qatnas, dóretiwshilik, ilimiy potencial, texnologiya.

Kirisiw

Búgingi kúnde dúnya kóleminde bilimlendiriw tarawı tez pát penen rawajlanıp atır. Jańa áwlad bilimlendiriw sisteması tek ǵana bilim beriw emes, al hár bir oqıwshınıń jeke potencialın tolıq ashıwǵa qaratılǵan bolıwı kerek. Usı jaǵınan talantlı jaslardı anıqlaw hám olardı zamanagóy ilim-pan rawajlanıwına sáykes túrde rawajlandırıw bilimlendiriw siyasatındaǵı áhmiyetli baǵdarlardan biri bolıp esaplanadı.

Talantlı jas - bul tábiyiy qábilet, dóretiwshilik, óz betinshe pikirlew hám máselelerdi ózgeshe sheshiw qábiletine iye shaxs. Olar mámlekettiń ilimiy, texnologiyalıq hám ekonomikalıq rawajlanıwında jetekshi kúsh bolıp xızmet etedi. Sonlıqtan, hár bir jámiyet talantlı jaslardı erte anıqlaw, olarǵa muwapıq sharayat jaratıw hám potencialın júzege shıǵarıwdı strategiyalıq wazıypa sıpatında kóredi.

Ózbekstanda da sońǵı jılları talantlı jaslardı qollap-quwatlawǵa qaratılǵan reformalar sistemalı túrde ámelge asırılmaqta. Prezident baslamaları menen "Jaslar akademiyası," "Ilim-pan hám innovaciya fondı," "Zukko," "Balalar texnoparki" sıyaqlı joybarlar iske qosılıp, oqıwshı hám studentlerdiń ilimiy-dóretiwshilik potencialın rawajlandırıwǵa úlken imkaniyatlar jaratıldı.

Zamanagóy bilimlendiriwde talantlı jaslardı anıqlaw sisteması tek ǵana test hám bahalaw usıllarına emes, al oqıwshılardıń psixologiyalıq jaǵdayı, qızıǵıwshılıqları, dóretiwshilik xızmeti hám óz betinshe izleniw qábiletin de esapqa aladı. Bunday kompleksli qatnas jaslardıń haqıyqıy talant dárejesin anıǵıraq kórsetedi.

Sonıń menen birge, talanttı rawajlandırıwda pedagogtıń roli girewsiz. Oqıtıwshı tek bilim beriwshi emes, al oqıwshınıń jeke potencialın ashıwshı baslawshı esaplanadı. Zamanagóy pedagoglardan innovaciyalıq usıllardı biliw, sanlı texnologiyalardan paydalanıw hám jeke qatnastı támiyinlew talap etiledi.

Maqalada mine usı processler - talantlı jaslardı anıqlaw, rawajlandırıw hám qollap-quwatlawdıń nátiyjeli sistemasın qáliplestiriw máseleleri ilimiy tiykarǵa súyenip tallanadı.

Talantlı jaslardı anıqlawdıń ilimiy-teoriyalıq tiykarları.

Qábilet túsinigi pedagogika hám psixologiya pánlerinde keń úyrenilgen bolıp, ol shaxstıń tábiyiy qábiletleri, biliw iskerligi hám dóretiwshilik pikirlew potencialı menen belgilenedi. Zamanagóy teoriyalar boyinsha, talant tuwma qábilet emes, al ortalıq, bilim alıw hám jeke iskerlik tásirinde rawajlanatuǵın quramalı sipat.

Psixologlar (J. Gilford, G. Ayzenk, X. Gardner hám basqalar) qábiletlikti kóp ólshemli túsinik sipatında táriyipleydi. Máselen, X. Gardnerdiń "kóp intellekt teoriyası"na kóre, hár bir insanda túrli túrdegi qábiletler bar: logikalıq-intelektual, dóretiwshilik, muzika, kommunikativlik, sport yaki tábiyiy pánlerge tiyisli qábiletler. Sonıń ushın zamanagóy bilimlendiriw sistemasında talantlı jaslardı anıqlaw bir baǵdarlı emes, al kóp qırlı qatnas jasawdı talap etedi.

Qábiletti anıqlawdıń nátiyjeli usıllarınan biri - kompleksli diagnostika sisteması bolıp tabıladı. Ol tómendegi basqıshlardı óz ishine aladı:

• psixologiyalıq testler hám kognitivlik qábilet sınaqları;
• dóretiwshilik tapsırmalar hám ámeliyat tiykarında bahalaw;
• muǵallim hám ata-analardıń pikirlerin talqılaw;

Jaslardıń qızıǵıwshılıq tarawları hám iskerligin baqlaw.

Bunday usıllar járdeminde tek ǵana akademiyalıq bilimler emes, al oqıwshınıń erkin pikirlew, innovaciyalıq ideya jaratıw hám mashqalalardı original sheshimler menen sheshiw qábileti de anıqlanadı.

Qábiletti rawajlandırıwda bilimlendiriw ortalıǵınıń roli.

Qábiletli jaslardı rawajlandırıw procesi olar jumıs alıp barıp atırǵan bilimlendiriw ortalıǵı menen tıǵız baylanıslı. Zamanagóy bilimlendiriw mákemelerinde ortalıq tek bilim beriw emes, al dóretiwshilik pikirlew, izleniw, erkin qarar qabıl etiw hám jámiyette islew kónlikpelerin qáliplestiriwi kerek.

Bunday ortalıqtı jaratıw ushın tómendegi pedagogikalıq principler zárúr áhmiyetke iye:

Individual jantasıw - hárbir oqıwshınıń jeke qábileti hám qızıǵıwshılıqların esapqa alıw.

Interaktiv bilim beriw usılları - talqılaw, joybar usılı, keys talqılaw, izertlew tapsırmalarınan paydalanıw.

Innovaciyalıq texnologiyalar - cifrlı platformalar, simulyatorlar, virtual laboratoriyalar járdeminde bilimdi tereńlestiriw.

Dóretiwshilik ortalıq - pán, kórkem óner hám texnika tarawlarındaǵı dóretiwshilik iskerlik arqalı qábiletti kórsetiw imkaniyatı.

Búgingi kúnde bilimlendiriw procesinde STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) hám STEAM (Art qosılǵan halda) qatnasları keń qollanılmaqta. Bul usıllar arqalı oqıwshılar teoriyalıq bilimdi turmıslıq mısallar hám ámeliyat penen baylanıstırıp, mashqalalardı dóretiwshilik penen sheshiw kónlikpesine iye boladı.

Talantlı jaslardı qollap-quwatlawdıń shólkemlestiriwshilik sisteması.

Qábiletli jaslardı anıqlaw hám rawajlandırıw tek ǵana mektep yamasa muǵallimnıń wazıypası emes, al pútkil jámiettiń juwapkershiligi bolıp esaplanadı. Mámleketlik siyasat dárejesinde jaslardı qollap-quwatlaw sistemasınıń bar ekenligi úlken áhmietke iye.

Ózbekstanda bul baǵdarda bir qatar sistemalı ilajlar ámelge asırılmaqta:

• "Zukko," "Bilimdon," "Fan olimpiadaları," "Jaslar akademiyası" sıyaqlı tańlaw hám platformalar arqalı qábiletli jaslardı tańlap alıw;

• arnawlı mektepler - Prezident mektepleri, Dóretiwshilik mektepleri hám qánigelestirilgen liceyler shólkemlestiriliwi;

• ilimiy-izertlew institutları menen birgelikte jas ilimpazlar ushın grantlar hám stipendiyalar ajıratılıwı;

• xalıqaralıq tańlawlarda qatnasıwdı xoshametlew.

Bul sistema jaslardıń ilimiy-izertlewge bolǵan qızıǵıwshılıǵın arttıradı, olardı jáhán standartlarına sáykes ilimiy ortalıqta jumıs alıp barıwǵa tayarlaydı.

Pedagogtıń roli hám innovaciyalıq qatnaslar.

Qábiletli oqıwshılar menen islesiwde muǵallimnıń pedagogikalıq sheberlik dárejesi sheshiwshi áhmiyetke iye. Zamanagóy oqıtıwshı tek ǵana pán tarawın jetik biliwi emes, al studentlerdi ilimiy izleniwge ilhamlandıra alıwı zárúr.

Pedagog tómendegi wazıypalardı ámelge asırıwı kerek:

• qábiletli oqıwshını anıqlaw hám onıń potencialın baqlap barıw;

• individual bilimlendiriw bagdarlamaların dúziw;

• óz betinshe izleniw hám izertlew iskerligin shólkemlestiriw;

• málimleme-kommunikaciya texnologiyalarınan nátiyjeli paydalanıw.

Innovaciyalıq bilim beriw usılları (joybar usılı, onlayn-tallaw, mashqalalı bilim beriw hám dógerekler arqalı islew) qábiletli oqıwshılardıń dóretiwshilik hám erkin pikirlew potencialın arttıradı.

Talantlı jaslardı rawajlandırıwda xalıqaralıq tájiriybe.

Dúnyada qábiletli jaslar menen islesiw tarawında bir qatar nátiyjeli modeller bar. Máselen:

Finlyandiya bilimlendiriw sistemasında individual bilimlendiriw rejeleri hám erkin izertlew joybarları arqalı talant anıqlanadı;

• Yaponiyada ilim-texnika liceyleri arqalı jas ilimpazlar tayarlanadi;

• AQShta "Gifted and Talented Education (GATE) " baǵdarlaması arqalı qábiletli oqıwshılar ushın arnawlı kurslar shólkemlestirilgen.

Ózbekstanda da áne usı tájiriybelerdi milliy sharayatqa beyimlestiriw arqalı qábiletli jaslardıń ilimiy hám dóretiwshilik potencialın arttırıw múmkin.

Juwmaq

Zamanagóy bilimlendiriw sistemasında qábiletli jaslardı anıqlaw hám olardı rawajlandırıw máselesi strategiyalıq áhmiyetke iye. Sebebi qábiletli jaslar - bul mámlekettiń ilimiy, intellektuallıq hám innovaciyalıq potencialın belgilep beretuǵın tiykarǵı resurs bolıp esaplanadı. Búgingi global báseki sharayatında tek ǵana bilimge emes, al dóretiwshilik pikirlewge, ilimiy izleniwge hám jańa ideya jaratıw qábiletine ie áwladtı tárbiyalaw mámlekettiń keleshektegi rawajlanıwı ushın sheshiwshi faktor bolıp esaplanadı.

Tallawlar sonı kórsetedi, qábiletli jaslardı anıqlaw procesin tek test hám standart bahalaw usılları menen sheklep qoyıw durıs emes. Bul process kompleksli qatnas jasawdı talap etedi: psixologiyalıq diagnostika, dóretiwshilik iskerlik analizi, pánlerge bolǵan qızıǵıwshılıq dárejesi, jeke motivaciya hám sociallıq ortalıq tásiri sıyaqlı faktorlar da esapqa alınıwı kerek.

Talanttı rawajlandırıwda bilimlendiriw ortalıǵınıń roli júdá úlken. Zamanagóy bilimlendiriw mákemelerinde dóretiwshilik ortalıq jaratıw, interaktiv usıllardı qollanıw, óz betinshe izleniwge tiykarlanǵan sabaqlardı shólkemlestiriw - ziyrek oqıwshılardıń potencialın júzege shıǵarıwdıń eń nátiyjeli jolları bolıp esaplanadı. Sonday-aq, sanlı texnologiyalar, virtual laboratoriyalar hám STEM-bilimlendiriw baǵdarlamalarınan paydalanıw qábiletti ámeliyat penen baylanıstırıp, onı jáne de rawajlandıradı.

Pedagogtıń roli bul proceste sheksiz. Zamanagóy muǵallim tek bilim beriwshi emes, al qábiletti asha alatuǵın hám onı ilimiy izleniwge baǵdarlay alatuǵın jetekshi bolıp esaplanadı. Sonıń ushın pedagoglardıń kásiplik mamanlıǵın arttırıw, olardı ilimiy-izertlew usıllarına úyretiw hám innovaciyalıq bilimlendiriw texnologiyaları menen támiyinlew úlken áhmiyetke iye.

Sonıń menen birge, qábiletli jaslardı qollap-quwatlawda mámleketlik siyasat, shańaraq hám jámiettiń birge islesiwi de úlken áhmiyetke iye. Ózbekstanda bul baǵdarda ámelge asırılıp atırǵan reformalar - Prezident mektepleri, qánigelestirilgen liceyler, "Zukko," "Jaslar akademiyası," "Ilim olimpiadaları" sıyaqlı joybarlar - qábiletli jaslar ushın jańa imkaniyatlar esigin ashpaqta.

Sonday-aq, xalıqaralıq tájiriybeni milliy bilimlendiriw sistemasına beyimlestiriw arqalı qábiletli jaslardı rawajlandırıwdıń nátiyjeliligin jáne de arttırıw múmkin. Bul

bağdarda sırt el bilimlendiriw modelleri, sonıń ishinde, Finlyandiya, YAponiya hám AQSh tájiriybeleri úyrenilip, jergilikli sharayatta engiziliwi maqsetke muwapıq.

Juwmaqlap aytqanda, talantlı jaslardı anıqlaw hám rawajlandırıw sisteması -

bul úzliksiz process bolıp, onıń nátiyjeliligi bilimlendiriw sistemasındağı barlıq buwınlardıń birge islesiwine, innovaciyalıq kózqaraslarğa hám ilimiy-pedagogikalıq izertlewler tiykarında qálipesken usıllarğa baylanıslı.

Bunday sistemanıń durıs jolğa qoyılıwı arqalı mámlekette ilimiy potencialı joqarı bolğan, zamanagóy bilim hám kónlikpelerge ie, dóretiwshi hám intaker áwladtı tárbiyalaw imkaniyatı jaratıladı. Bul bolsa, óz gezeginde, milliy rawajlanıwdıń jańa basqıshın belgilep beredi.

PAYDALANILG‘AN ÁDEBIYATLAR:

1. Educating Gifted, Talented, Creative and Dissimilar Learners: Imagining the Future (редактор: Tasos Barkatsas)

2. Education of the Gifted and Talented (авторлар: Gary A. Davis, Sylvia B. Rimm, Del B. Siegle)

3.Xilola Isakova

“Iqtidorli o’quvchilarni zamonaviy ilm-fan taraqqiyotiga tayyorlash masalasi” Magistrlik dissertaciyasi. 2014

4. Rakhimov, M. “Development of Creative Potential of Gifted Children in Uzbekistan Is a Patriotic Factor.” ResearchJet Journal of Analysis and Inventions, 2021.